

Od postanarchizmu do pop-anarchizmu

Współczesne interpretacje idei anarchistycznych

Grzegorz Piotrowski

wygłoszone w maju 2014, wydane drukiem 2016

Spis treści

Współczesny anarchizm	4
Praktyka	9
Co zostało z anarchizmem?	13
Podsumowanie	14
Bibliografia	14

Idee anarchistyczne wydają się święcić ostatnio renesans. Wybuch ruchu alterglobalistycznego, a niedawno ruch #Occupy! przywróciły idee anarchistyczne szerszej debacie, ale także znacząco zmieniły ich interpretacje. Jednym z pierwszych zwiastunów powrotu anarchizmu na scenę polityczną (w kontekście ruchów społecznych) był tekst *The New Anarchists*¹ [Nowi anarchiści] antropologa i anarchisty Davida Graebera w szacownym lewicowym „New Left Review”, w którym opisywał ruch alterglobalistyczny jako nową wersję anarchizmu. Ruch anarchistyczny rozwija się na świecie od połowy XIX wieku i od tamtego czasu przeżywa wznioły i schyłki swojej popularności. Dokonując analizy porównawczej, można łatwo zauważyć, że wraz z upływem czasu zmieniały się interpretacje znaczenia anarchizmu jako teorii, ale także jako praktyki. Nawet w czasach „ojców anarchizmu” w XIX wieku ścierały się różne koncepcje związane głównie z wizjami przyszłego społeczeństwa i jego organizacji. Patrząc z perspektywy ponad 150 lat historii anarchizmu, można nie tylko wyznaczyć okresy wzrostu popularności tej doktryny, jak i momenty schyłku, ale także zmiany w samej doktrynie. Co istotne, o ile „program pozytywny”, czyli wizje społeczeństwa po rewolucji anarchistycznej, różnił się znacząco wraz z każdą falą anarchizmu, o tyle fundamenty anarchistycznej krytyki władzy i dominacji wydają się znacznie bardziej stabilne. Przedmiotem poniższych rozważań jest próba rekonstrukcji tego krytycznego potencjału oraz jego interpretacje przez dzisiejsze ruchy społeczne.

Chciałbym przedstawić czym – według mnie – jest dzisiaj anarchizm, jak operacjonalizuje on kluczowe dla siebie pojęcia i jakie ma to konsekwencje dla ruchu i doktryny anarchistycznej dzisiaj. Tekst ten jest próbą ukazania powiązań praktyki ruchów społecznych i aktywistów ze zmianami w politycznej doktrynie anarchizmu i jego przekształceniu i jest napisany z perspektywy badacza ruchów społecznych.

Klasyczny anarchizm powstał po konflikcie Bakunina i Marksa i po opuszczeniu pierwszej Międzynarodówki przez zwolenników Bakunina. „W przeciwieństwie do marksizmu – pisze Newman – anarchizm był rewolucyjny w analizie siły w sobie, a odsłaniając miejsce władzy w marksizmie, jej możliwości potwierdzają władzę państwową”². Główną linią konfliktu między dwoma liderami było stanowisko organizacji partyjnej i jej roli w społeczeństwie, co budziło sprzeciw wśród anarchistów. Bakunin i jego zwolennicy proponowali oddolną samoorganizację, twierdząc, że wszelkie formy dominacji i hegemonii nieuniknieniem psują elity. Spółdzielczość i federalizm stały się kluczowymi pojęciami wśród anarchistów i późniejszych syndykalistów, którzy wykorzystali wschodzący ruch robotników jako główne ramy dla swych zmaganiań. May, analizując klasyczny anarchizm, mówi, że głównym tematem anarchizmu jest odrzucenie reprezentacji. „Dla anarchistów, reprezentacja polityczna oznacza przekazanie uprawnień z jednej grupy lub osoby na drugą. Z tą delegacją istnieje ryzyko wykorzystywania władzy przez grupy lub osoby fizyczne, którym została ona oddana”³.

¹ D. Graeber, *The New Anarchists*, „New Left Review” 2002, no. 13(6), s. 61–73.

² S. Newman, *From Bakunin to Lacan: Anti-Authoritarianism and the Dislocation of Power*, Lanham 2001, s. 6.

³ T. May, *The Political Philosophy of Poststructuralist Anarchism* University Park 1994, s. 47.

Anarchiści różnili się od innych lewicowych ruchów także w zakresie używanej taktyki i repertuaru protestu. Związany z tym był terror, zarówno indywidualny, jak i organizacyjny, co przylgnęło do anarchistów na dziesięciolecia. Ofiarami anarchistów stały się głowy państw: monarchowie, właściciele fabryk, urzędnicy czy funkcjonariusze policji⁴. Anarchistyczny sposób myślenia został ugruntowany do końca I wojny światowej i można go opisać jako postawy antyautorytarne, podejrzliwość wobec wszelkich form władzy i dominacji oraz utopijne poglądów. „Anarchiści na całym świecie rozpoczęli tworzenie teorii i praktyki, które choć zróżnicowane, były skupione wokół pewnych podstawowych punktów: 1) opozycji do hierarchii; 2) decentralizacji; 3) przywiązania do wolności i autonomii oraz⁴) sprzeciwu wobec awangardy, jak to zostało wyrażone w autorytarnych tradycjach socjalistycznych”⁵. Dlatego też klasyczny anarchizm jest czasami określany jako wolnościowy socjalizm, która kładzie nacisk na rozwiązania, a nie na teorie czy etykiety.

Ostatnim akordem historii klasycznego anarchizmu była hiszpańska wojna domowa: „około miliona osób było członkami anarchosyndykalistycznej CNT (Confederación Nacional de Trabajadores) – ogromnej organizacji, jeśli weźmie się pod uwagę, że ludność Hiszpanii liczyła tylko dwadzieścia cztery miliony”⁶. Hiszpańska wojna domowa mimo porażki militarnej i politycznej była jednym z największych osiągnięć ruchu anarchistycznego, a pamięć o niej jest jednym z filarów tożsamości klasycznego ruchu anarchistycznego na całym świecie.

Jak pisze Eric Kerl: „Ostatni bastion tradycyjnego anarchizmu, który osiągnął swoje apogeum w Hiszpanii w 1930 roku, poniósł druzgocącą klęskę z rąk faszystów generała Franco i represyjnej polityki stalinowskiej Partii Komunistycznej. Kiedyś żywy, międzynarodowy ruch anarchistyczny był w ruinie do końca II wojny światowej”⁷.

Współczesny anarchizm

Ruch anarchistyczny wyszedł z II wojny światowej rozproszony i zmarginalizowany w obliczu rozwoju lewicowych partii politycznych (w szczególności we Francji i Włoszech) i podziału Europy żelazną kurtyną. Eric Kerl wyróżnia pięć (nie zawsze wzajemnie wykluczających się) nurtów w obrębie współczesnego anarchizmu, pokazując, jak bardzo jest on uwarunkowany przez kontekst kulturowy i polityczny⁸:

1. Anarchizm insurekcyjny (powstańczy) wywodzi z manifestu *The Coming Insurrection* stworzonego przez francuską grupę Niewidzialny Komitet. W stanowisku napisanym dla Institute of Anarchist Studies' Perspectives można przeczytać: „Anarchi-

⁴ A. Sekura, *Rewolucyjni mściciele*, Poznań 2013.

⁵ *Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy*, red. A. Randal, London 2009, s. 3.

⁶ M. Bookichin, *The Spanish Anarchists: The Heroic Years*, Oakland 1977.

⁷ E. Kerl, *Contemporary Anarchism*, „International Socialist Review” 2010, issue 72, July–August, <http://www.isreview.org/issues/72/feat-anarchism.shtml> (25.05.2013).

⁸ Ibidem.

ści i antyautorytaryści, którzy maszerują w czarnym bloku, zagrażają zdolności państwa do regulowania ciał podczas protestu. Jeśli siły porządkowe odmawiają wprowadzania przepisów przestrzennych i kontroli, policja musiałaby zwiększyć swoją obecność i widoczną kontrolę protestu. Ta powiększona obecność mogłaby sprawiać wrażenie bardziej groźnego państwa i bardziej wizualizować jego moc (...), Czarny Blok zakwestionował hegemoniczne mechanizmy kontroli, wykorzystywane przez organizatorów protestu głównego nurtu i państwowo”⁹. Anarchiści insurekcyjni (często związani z Czarnym Blokiem i podobnymi grupami/taktykami) twierdzą, że udział w akceptowanych formach protestu tylko wzmacnia państwo.

2. Postlewicowcy – chicagowski Brick Collective napisał w 2003 roku: „Ogólnie mówiąc, możemy podzielić opór na dwa obozy: 1) autorytarny i 2) autonomiczny i anarchistyczny. Różnice między tymi dwoma ogólnymi podejściami i wizjami są znaczące i nie można ich przezwyciężyć poprzez wspólną bojowość. W istocie, tak jak anarchistyczni rewolucyjniści, antyfaszyści i radykalne feministki, rozumiemy naszą sytuację jako trójstronną walkę. Oni, oni i my”¹⁰.
3. Anarchistyczny Ruch Społeczny jest, jak pisze Uri Gordon, „w dużej mierze nieciągły z historycznym ruchem anarchistycznym robotników i chłopów”¹¹. Wskazuje on na ciągłe rozłączenia z klasycznym anarchizmem. „Główne źródła dzisiejszego anarchizmu można znaleźć w skrzyżowaniu kilku nurtów krytyki społecznej i walki, której początki nigdy nie były świadomie »anarchistyczne« – w szczególności nakładające się na siebie postulaty radykalnej ekologii, fale feminizmu, wojujących czarnym i queerowych ruchów wyzwoleniczych, antyneoliberalnego internacjonalizmu wywołanego przez ruchy w globalnego Południa, z których najbardziej znanym są meksykańscy Zapatyści”¹². Ogranicza to wpływ nie tylko klasycznej myśli anarchistycznej, ale również klasycznych sposobów organizacji. „W opozycji do powstańczych i postlewicowych wariantów anarchizmu anarchistyczny ruch społeczny dąży do zbudowania szerszej lewicy i silniejszych ruchów społecznych”¹³.
4. Anarchizm klasowy i anarchosyndykalizm. W 1926 roku Enrico Malatesta powiedział: „Jestem przeciwko syndykalizmowi, zarówno jako doktrynie i praktyce, ponieważ uderza mnie w nim, że jest hybrydą, która stawia swoją wiarę, niekoniecznie na reformizm (...) ale w klasową ekskluzywność i autorytaryzm. Daję preferencję ruchowi robotniczemu, ponieważ uważam, że jest najbardziej skutecznym sposobem podnoszenia morale pracowników (...). Jednocześnie zdaję sobie sprawę, że

⁹ S. Alimahomed, J. Alimahomed-Wilson, Protest as Embodied State Practices: An Examination of Hegemonic and Counter-Hegemonic Protest Tactics, <http://www.anarchist-studies.org/node/319> (25.05.2013).

¹⁰ Above and Below: Them, Them, and Us, Brick Anarchist Collective, <http://www.ainfos.ca/03/jun/ainfos00229.html> (25.05.2013).

¹¹ U. Gordon, *Anarchism and Political Theory: Contemporary Problems*, praca doktorska na University of Oxford Mansfield College, 2005, s. 3.

¹² Ibidem, s. 76.

¹³ E. Kerl, op.cit.

określając, jak ma chronić krótkoterminowe interesy pracowników, naturalnie skłania się ku reformizmowi i nie należy w związku z tym mylić z ruchem anarchistycznym”¹⁴. Rola anarchosyndykalistów w obrębie ruchu robotniczego doprowadziła do kilku nieporozumień i nadmiernej aprecjacji walk robotniczych wewnątrz tradycji anarchistycznej. Działające dziś ruchy anarchosyndykalistyczne są orędownikiem najbardziej „klasycznych” interpretacji anarchizmu.

5. Platformizm, założony przez rosyjskich anarchistów zesłanych po rewolucji bolszewickiej 1917 roku, wywodzi swoją nazwę od broszury *The Organizational Platform of the General Union of Anarchists* z 1926 roku. Nie wzbudził zainteresowania poza Rosją. „Niezadowoleni z nieskuteczności międzynarodowego anarchizmu i jego marginalnej roli w rewolucji rosyjskiej” autorzy oświadczyli: „Nie ma jednak wątpliwości, że to dezorganizacja [rewolucyjnego anarchizmu] ma swoje korzenie w wielu wadach teorii, zwłaszcza w zniekształconej interpretacji zasady indywidualności w anarchizmie. Zasada ta jest zbyt często mylona z brakiem odpowiedzialności. (...) Mamy nieodpartą potrzebę organizacji, która po przyciągnięciu większość uczestników ruchu anarchistycznego ustanowiłaby wspólną linię taktyczną i polityczną dla anarchizmu, a tym samym służyła jako przewodnik dla całego ruchu”¹⁵. W 1996 roku anarchistyczna grupa *Love and Rage* powiedziała o Platformistach, że „ich krytyka uchybień organizacyjnych ruchu anarchistycznego i wymóg środków niezbędnych do rozwiązania tych wad nie straciły swojego rezonansu. Ich zasady organizacyjne są proste i rozsądne, ale są one w duchu anarchistycznej antyorganizacji”¹⁶. „Innym anarchistycznym trendem powstałym pod wpływem platformizmu jest *especifismo* w Ameryce Łacińskiej. Jest ono zaangażowane w budowanie silnych ruchów społecznych, ale odchodzi od anarchistycznych koncepcji bardziej rozproszonych organizacji. *Especifismo* wzywa do »organizacji anarchistycznej specjalnie zbudowanej wokół jedności idei i praktyki«, co wtrąca się do ruchów masowych klasy robotniczej i uciskanych w celu nadania im właściwego kierunku. *Especifismo* krytykuje luźniejsze, bardziej liberalne indywidualistyczne kolektywy anarchistyczne lub jest napędzany przez spontaniczność i indywidualizm i nie prowadzi do poważnej, systematycznej pracy potrzebnej do budowy ruchów rewolucyjnych”¹⁷.

Odrodzenie anarchizmu zbiega się z rosnącym niezadowoleniem z tradycyjnych partii lewicowych i establishmentu w całości. Kluczowymi czynnikami były tu rozwój włoskiego *Autonomia Operaia* i niemieckich *Autonomów*, upadek dyktatury Franco w połowie lat 70., a przede wszystkim rok 1968. Wydarzenia z maja 1968 roku w Paryżu (i wielu innych miast,

¹⁴ M. Errico, *Further Thoughts on Anarchism and the Labor Movement*, <http://www.marxists.org/archive/malatesta/1926/03/syndic3.htm> (25.05.2013).

¹⁵ *The Organizational Platform of the General Union of Anarchists*, <http://www.nestormakhno.info/english/newplatform/introduction.htm> (25.05.2013).

¹⁶ R.S. Filippo, *A World in Our Hearts – Eight Years of Writings from the Love and Rage Revolutionary Anarchist Federation*, Chico 1996, s. 44–45.

¹⁷ E. Kerl, *op.cit.*

na przykład Meksyku) i rola, którą odegrali w nim sytuacjoniści, były głównym punktem zwrotnym w najnowszej historii anarchizmu. W tym czasie anarchizm połączył się z radykalnym antyrasizmem i feminizmem oraz z bardziej klasyczną krytyką pracy samej w sobie, która zakwestionowała tradycyjną politykę klasy robotniczej. Idee anarchistyczne odrodziły się po klęsce hiszpańskiej wojny domowej, która była ostatnim chyba akordem klasycznego anarchizmu, wraz ze wzrostem znaczenia ruchów społecznych w latach 1960tych i późniejszych.

Jak pisze Eric Kerl: „Dopiero wraz ze społecznymi niepokojami lat 60. anarchizm zaczął się mieć ponownie z jakiegokolwiek znaczenie. Ponieważ rewolucyjne, antyimperialistyczne ruchy ujawniły się wówczas także w krajach kolonialnych, takich jak Kuba czy Wietnam, dominujące idee nowych radykałów oddawały atmosferę tamtych czasów. Kolaż (patchwork) tendencji narodowowyzwoleńczych, maoizmu i leninizmu grały znaczącą rolę w Nowej Lewicy. Jednakże w czasach, w których marksizm oznaczał zdławienie powstań w Budapeszcie i Pradze, sporo młodych radykałów zaczęło poszukiwania »trzeciej drogi«, która przejęła idee z anarchistycznej tradycji”¹⁸. Przedstawienie różnych nurtów w anarchizmie – i historycznych, i współczesnych – jest odbiciem dyskusji w ramach postanarchizmu dotyczących określenia punktu odniesienia krytyki i skonstruowania „kanonu” anarchistycznego, wobec którego sytuuje się postanarchizm. Wśród teoretyków postanarchizmu nie ma zgody co do ram czasowych (niektórzy włączają w kanon klasycznego anarchizmu Chomsky’ego) czy najważniejszych teoretyków¹⁹. Niektórzy – jak Mueller – opowiadają się wręcz za odrzuceniem kanonu, nazywając należących do niego autorów „martwymi białymi mężczyznami”.

Odrodzenie koncepcji anarchistycznych i wzrost ich popularności można powiązać z rozwojem nowych ruchów społecznych, które zyskiwały na popularności od lat 70. „Kiedy dominujące polityki Nowej Lewicy spływały, anarchizm zyskał więcej znaczenia – od 1976 roku miał miejsce »początek wielkiego, antynuklearnego ruchu non-violent wraz z uformowaniem się Clamshell Alliance«, pisze Max Elbaum. »Ten ruch zawładnął wyobraźnią wielu młodych (białych) ludzi i – będąc bez wątpienia radykalny – był znacznie bardziej pod wpływem anarchizmu i feminizmu niż socjalizmu czy marksizmu«”²⁰. Dalszy rozwój ruchów antynuklearnych, pacyfistycznych i innych zbiegł się z rozwojem ruchów opartych na polityce tożsamości (identity politics). Eric Kerl widzi przyczynę tego rozwoju w niemożności przystosowania się anarchizmu do czasów współczesnych: „Klęska anarchizmu do przekonującego zaoferowania spójnej strategii walki z uciskiem oznaczała, że wielu zwróciło się do wariantów polityki tożsamości. Zamiast powstania jednolitego ruchu spowodowało to powstawanie coraz bardziej chaotycznych pozostałości anarchizmów opartych na tożsamości: zielonego anarchizmu, anarchizmu feministycznego, mniejszości etnicznych, queerowego itp.”²¹.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Por. *Post Anarchism: A Reader*, red. D. Rousselle Duane, S. Evren, London 2011, w szczególności wstęp i część pierwsza tomu.

²⁰ M. Elbaum, *Revolution in the Air*, London 2002, s. 222.

²¹ E. Kerl, *op.cit.*

Podstawową różnicą między klasycznym anarchizmem a jego nowoczesnym od powiednikiem jest główny obiekt krytyki, czyli to, w jaki sposób anarchiści definiują władzę, z którą się zmagają. Wiele walk z XIX i początku XX wieku anarchiści łączyli z działaniami narodowowyzwoleńczymi, więc niektórzy anarchiści uznali wyzwolenie jako pierwszy krok w kierunku bardziej utopijnych rozwiązań. Tak było w większości krajów pod okupacją. Ucisk polityczny najeźdźcy był związany z innymi rodzajami opresji, w szczególności z eksploatacją pracowników i klas nieuprzywilejowanych: „historycznie anarchiści widzieli państwo jako pochodną problemów społecznych w formie scentralizowanej, hierarchicznej organizacji społecznej, która monopolizuje przemoc, wykorzystując pracowników na rzecz biurokracji i rządzącej elity”²². Bezkompromisowa krytyka organów władzy państwowej i oddźwięk wśród mas spowodowały, że w rezultacie bardziej umiarkowani aktorzy sceny politycznej postanowili spotkać się w połowie drogi, biorąc pod uwagę niektóre z postulatów anarchistycznych. Co ciekawe, tylko niektóre z pozytywnych punktów anarchistów zyskały uznanie (głównie koncepcje spółdzielczości).

Fala neoanarchizmu w latach 60. i 70., która przyszła wraz z rozwojem autonomizmu i autonomicznej lewicy, zmieniła zakres krytyki anarchistycznej. Moim zdaniem było to wynikiem redefiniowania sił ucisku, których ramy zostały rozszerzone i zawarto w nich inne wymiary opresji. Nie były już one ograniczone do władzy państwowej (i jej oddziałów represyjnych, jak policji) i kapitalizmu, ale obejmowały ramy kulturowe (takie jak seksizm czy mizoginię, które wniknęły do polityki państwowej), problemy etniczne, seksualne i podobnych. Media, jako czwarta władza, także zostały uznane za wroga. Zmiany w relacjach władzy i rozumienia władzy, choć miały miejsce dawno temu, przypisano myślicielom poststrukturalistycznym i postmodernistycznym. Postanarchizm wykorzystuje myślicieli poststrukturalistycznych nie tylko ze względu na ich koncepcje i pomysły, ale także z powodu ich znaczenia dla protestów w 1968 roku, a w szczególności krytyki hegemonii kulturowej i kulturowej strony kapitalizmu z jednoczesną krytyką tradycyjnych partii lewicowych i komunistycznych. Zmiana pojmowania władzy była jedną z kluczowych cech protestów 1968 roku. Michael Glavin zauważa: „Foucault zakwestionował przedświeceniową koncepcję władzy jako biegnącą z góry (od monarchy) i tłumiącą podmiotu poniżej. Pokazuje on, że wraz z rozprzestrzenianiem się myśli oświeceniowej władza funkcjonuje w bardziej podstępny sposób, na to, co nazywa się poziomem »mikropolitycznym« przez technikę władzy zwaną dyscypliną”²³. „Technologia władzy dyscyplinującej jest skoncentrowana na jednostce i stosuje się ją poprzez społeczeństwo i jego instytucje – więzienia, szkoły, szpitale psychiatryczne, armie”²⁴, co Foucault nazywa „społeczeństwem dyscyplinarnym”.

W ujęciu teoretyków postanarchizmu, takich jak Saul Newman, władza jest obszerna i dominacja jest często mylona z władzą: „Newman zaczyna swój tekst od utożsamienia wła-

²² E. Romanos, Anarchism, w: *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*, red. D.A. Snow, D. Della Porta, B. Klandermans, D. McAdam, New York 2013.

²³ M. Glavin, Power, Subjectivity, Resistance: Three Works on Postmodern, „New Formulation” 2004, no. 2(2), <http://www.newformulation.org/4glavin.htm> (25.05.2013).

²⁴ M. Foucault, *Discipline and Punish: the Birth of the Prison*, New York 1995, s. 202–203.

dzy i dominacji. Zakłada on, że anarchiści zwalczają władzę jako taką, nie tylko władzę państwową, władzę Kościoła i ekonomiczną eksploatację kapitalizmu, ale raczej po prostu »władzę«²⁵. Władza jest kategorią socjologiczną, a nie normatywną koncepcją polityczną. Książka Newmana – jak i cały nurt anarchistyczny²⁶ – była krytykowana z wielu powodów, z których najczęściej powracającym był ten, że źle zinterpretował on klasyczny anarchizm i jego rozumienie władzy. Odczytuje on Kropotkina i Bakunina jakby sugerowali oni, że ludzki podmiot jest naturalnie przeciwstawiony władzy, a podmioty mają „naturalną żądzę władzy”, co jest dla Newmana „ukrytą sprzecznością”²⁷. Wyjaśnienie tego problemu leży w dialektycznej definicji ludzkiej natury, która balansuje pomiędzy „uspołecznieniem” a „egoizmem”. Wychodząc z perspektywy esencjonalistycznej, Newman nie tylko nie identyfikuje żadnej siły, która mogłaby oprzeć się „władzy” (która by pochodziła „z zewnątrz”, a nie z ludzkiej natury), ale także wydaje się mylić pojęcia władzy i dominacji – pierwsze (jak twierdzi) jest nie do uniknięcia, a drugie – konieczne do odparcia i konfrontowania.

Przepaść między teorią a praktyką anarchistyczną nie jest jednak taka oczywista, jak ocenia ją Newman i nie może być zredukowana do opozycji do „władzy”. Glavin stwierdza: „Można się zastanawiać, czy Newmanowi może zabraknąć anarchistycznych wezwań do »decentralizacji władzy« i anarchistycznych praktyk związków zawodowych, federacji, konfederacji, grup, kolektywów, syndykatów itp. Są to wyraźnie formy władzy. Anarchiści nie sprzeciwiają się władzy jako takiej, ale raczej władzy reprezentatywnej sprawowanej w imieniu kogoś innego. W ujęciu Foucaulta anarchiści sprzeciwiają się dominacji zdefiniowanej jako kodyfikacja władzy jednej grupy lub jednostki nad inną”²⁸. Dlatego anarchistyczna krytyka podkopuje pewność założenia, że energia jest jedynie „epifenomenem gospodarki kapitalistycznej i klasy stosunków”, co z kolei otwiera drogę do post-Foucaultowskiego ujęcia wszechobecności stosunków władzy – na zdecentralizowanej „rozproszonej” władzy, która pochodzi zewsząd²⁹. Stąd też tendencje postanarchistyczne pojawiają się także w wielu – często nieoczekiwanych – miejscach.

Praktyka

David Graeber w tekście *Fragments of Anarchist Anthropology* w zakresie wykorzystania anarchistycznych ideałów przez współczesne ruchy społeczne zauważa: „Niektóre anarchistyczne ideały są dzisiaj kluczowe dla ruchu [alterglobalistycznego], w szczególności jeśli chodzi o formy organizacji, unikanie teorii i kładzenie nacisku na praktykę. W związku z tym takie kwestie, jak małe grupy, federalizm, akcja bezpośrednia, demokracja bezpośrednia, autonomia, równość i prawa stały się fundamentalne dla ruchu”³⁰. W podobnym tonie

²⁵ M. Glavin, op.cit.

²⁶ Post Anarchism...

²⁷ S. Newman, op.cit., s. 48,

²⁸ M. Glavin, op.cit.

²⁹ S. Newman, op.cit., s. 2 i 78.

³⁰ D. Graeber, *Fragments of Anarchist Anthropology*, New York 2004, s. 14.

wtórnie mu Barbara Epstein, która pisze: „Anarchizm oznacza zdecentralizowaną strukturę organizacyjną, opartą na grupach wsparcia [affinity groups], które pracują razem na zasadzie ad hoc i podejmują decyzje na zasadzie konsensusu. Oznacza też egalitaryzm; opozycję wobec hierarchii; podejrzliwość wobec władzy, w szczególności państwowej, i przywiązanie do życia w zgodzie z własnymi zasadami”³¹. Kładzenie nacisku na politykę prefiguratywną, czyli nacisku na zgodność stylu życia z głoszonymi ideałami, przyczyniła się do rosnącej popularności nowych nurtów anarchizmu.

Ewoluuujący nacisk na praktykę ponad teorią – i w niektórych przypadkach wyniesienie taktyk do poziomu pryncypium – ukazuje dwa problemy współczesnego anarchizmu. Po pierwsze, anarchistyczna metoda została zmieniona w jego rację bytu: taktyka stała się celem i wyparła głębszą refleksję, co starają się w ostatnich latach odwrócić autorzy nurtu postanarchistycznego. Po drugie, reprezentuje to odejście od jakiejkolwiek długotrwałej strategii opartej na celach. W rezultacie anarchizm był głównie wyrażany w koncepcji prefiguratywnej polityki, gdzie anarchistyczna metoda usiłowała prefigurować anarchistyczny ideał relacji społecznych.

Jeśli jednak anarchizm zredukujemy do form organizacyjnych krytycznych wobec hierarchii i struktury, to co z niego zostanie? Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy nie tylko prześledzić dyskusje postanarchistyczne i posłuchać, jak autorzy poszukują kluczowych fraz i koncepcji dla klasycznego XIX-wiecznego anarchizmu, ale także zobaczyć, jak zmieniły się ramy odniesienia dla centralnych pojęć klasycznego anarchizmu oraz historyczny kontekst, w którym funkcjonuje.

Krytyka władzy politycznej – przekonanie, że każda władza jest opresyjna, wykorzystująca i dehumanizująca – może być uznana za kluczowe polityczno-etyczne stanowisko anarchizmu. Dla klasyków anarchizmu Państwo jest ucieleśnieniem wszelkich form opresji, wyzysku, zniewolenia i degradacji człowieka i jest głównym celem anarchistycznej krytyki władzy. Jest dla anarchistów fundamentalną opresją i musi być obalone w pierwszym akcie rewolucji. Anarchiści wskazywali nie tylko na opresję ze strony kapitalistów, właścicieli fabryk i władz, w szczególności monarchii. To Państwo jest przez nich postrzegane jako rozwiązanie gorsze niż problem przemocy, którą rzekomo chce wyeliminować, bez znaczenia na formę, jaką może przyjąć, liberalną czy socjalistyczną. Produkuje [ono] autorytarną i samoutrwalającą dynamikę bez względu, kto nim rządzi. Anarchiści także kontestują inne instytucjonalne formy władzy i dominacji, takie jak zorganizowana religia czy system edukacji³².

Saul Newman argumentuje, że jakkolwiek anarchistyczna subiektywność wyłania się w „naturalnym” systemie, który jest radykalnie zewnętrzny wobec „sztucznego” systemu politycznej władzy, to dokładnie poprzez takie twierdzenie o radykalnej zewnętrzności wywołuje resentyment. Anarchizm wpisuje się w dialektyczną logikę, wedle której gatu-

³¹ B. Epstein, *Anarchism and the Anti-Globalization Movement*, „Monthly Review” 2001, vol. 53, no. 4, <http://monthlyreview.org/2001/09/01/anarchism-and-the-anti-globalization-movement/> (25.05.2013).

³² Ibidem.

nek ludzki wyłania się ze stanu „zwierzęcego” i zaczyna wytwarzać wrodzone moralne i racjonalne zdolności w naturalnym systemie.

Oprócz kontekstu zmian „ulicznej polityki” i ruchów społecznych zyskujących wraz z czasem na znaczeniu, nastąpiła jeszcze jedna istotna zmiana – w postrzeganiu centralnego wroga: przejście od państwa do biowładzy i biopolityki.

Stąd właśnie próba wykorzystania poststrukturalizmu (zwanego czasem postmodernizmem, jednak w większości przypadków autorzy postanarchistyczni odwołują się do myślicieli francuskich określanych jako poststrukturaliści, odrzucając hipertekstualne analizy Kristevej czy Irigaray) jako teoretycznej podwaliny postanarchizmu, co widać w przypadku wykorzystywania koncepcji władzy. Według definicji Michela Foucault władza jest „sposobem wpływania na zachowanie innych”. Władza jest jedynie efektem wpływania na działania innych. Władza nie jest towarem, który można posiadać, i nie może być zcentralizowana czy to w instytucji, czy w podmiocie. Jest jedynie relacją sił, które przepływają pomiędzy poszczególnymi aktorami poprzez ich codzienne działania. Według Foucaulta (i innych poststrukturalistów), władza jest wszędzie. Władza nie emanuje z instytucji takich jak Państwo – raczej jest immanentna poprzez całą społeczną sieć, poprzez różnorodne dyskursy wiedzy. Na przykład racjonalne i moralne dyskursy, które anarchiści postrzegali jako niewinne i jednocześnie jako broń w swoich zmaganiach z władzą, są same w sobie konstytuowane przez relacje władzy i uwikłane w praktykach władzy: „władza i wiedza bezpośrednio implikują się nawzajem”. Władza jest w tym znaczeniu raczej produktywna niż represyjna. Jest więc bezsensowna i istotnie niemożliwa próba konstruowania, jak to próbują robić niektórzy anarchiści, świata poza władzą. Nigdy nie będziemy całkowicie wolni od relacji władzy.

To, że nie sposób być wolnym od władzy, nie oznacza, że nie można być wolnym od dominacji. Dominacja musi być odróżniona od władzy. Dla Foucaulta relacje władzy stają się relacjami dominacji, kiedy wolny i niestabilny przepływ relacji władzy zostaje zablokowany i okrzepnięty – kiedy formuje nierówne hierarchie i nie pozwala więcej na wzajemne relacje. Te relacje dominacji formują podstawy instytucji takich jak państwo. Państwo, według Foucaulta, jest jedynie zmontowaniem (assemblage) różnych relacji władzy, które stają się okrzepłe w ten sposób. To jest radykalnie inny model patrzenia na instytucje takie jak państwo. Podczas gdy anarchiści widzą władzę jako emanującą z państwa, Foucault uznaje państwo jako emanujące z władzy. Państwo, innymi słowami, jest jedynie efektem relacji władzy, które skrytykowały w relacje dominacji.

Dominację można uznać za anarchistyczny „ekwiwalent” wyzysku: jest ona nie tylko innym pojęciem, ale innym rodzajem pojęcia. Ponieważ wielu ludzi powierzchownie zapoznanych z anarchizmem łączy go tylko z krytyką państwa (lub, za Bakuninowym Bogiem i Państwem, z krytyką religii i państwa), byłoby to złym odczytaniem bardziej giętkiego pojęcia”. Podczas gdy wyzysk jest fundamentalnie pojęciem ekonomicznym, dominacja jest fundamentalnie pojęciem politycznym; jest też pojęciem bardziej elastycznym. Czytając Foucaulta (w szczególności Nadzorować i karać oraz Historię seksualności, t. 1) można zauważyć że władza operuje także w mniej oczywiste sposoby: nieświadomie i anonimowo; jest nie tylko restrykcyjna, ale może być także twórcza. Anarchistyczna krytyka podko-

puje przekonanie, że władza jest jedynie „epifenomenem kapitalistycznej gospodarki czy relacji klasowych”, które w rezultacie otwierają drogę do post-Foucaultowskiego ujęcia wszechobecności relacji władzy – ‘rozproszoną, zdecentralizowaną’ władzę, która bierze się zewsząd³³.

Większość dzisiejszej anarchistycznej (i ogólnie radykalno-lewicowej) strategii i praktyki, która odwraca się od konfrontacji z państwem, jest przypisywana Michaelowi Hardtowi i Antonio Negriemu. Wraz z rozwojem ruchu alterglobalistycznego ich książka *Imperium* stała się teoretycznym przewodnikiem dla wielu aktywistów. Utrzymywali oni, że współczesny kapitalizm neguje centralność państwa narodowego. W tym procesie, argumentowali oni, inne centra władzy i hegemonii zastąpiły państwo w wyzysku, opresji i społecznej kontroli. Wskazywali oni na międzynarodowe korporacje z ich władzą do kształtowania polityk rządowych i międzynarodowego handlu³⁴. Co więcej – i to też jest podnoszone przez krytyków postanarchizmu – Hard i Negri sugerują zarzucenie pojęcia klasy, jednej z podstawowych kategorii analitycznych klasycznego anarchizmu, ze względu na zanik świadomości klasowej i „niekompatybilność języków dzisiejszych robotników z różnych części świata”.

W związku z tym kształtujący się postanarchizm zaczął poszukiwać zupełnie nowych źródeł władzy i dominacji, częstokroć poza ramami państwa i – zwracając się ku postmarksizmowi Gramsciego – upatrując go w hegemonii kulturowej. Ma to nie tylko implikacje teoretyczne, lecz także praktyczne – na poziomie strategii oporów. Jedną z takich strategii oporu, a także coraz popularniejszą odmianą pop-anarchizmu jest anarchizm stylu życia (*lifestyle anarchism*).

Wiele socjologicznych opisów roli stylu życia w ruchach społecznych uznaje zwrot aktywistów ku stylowi życia jako personalistyczną ucieczkę od poprzednich form działalności politycznej, które były nakierowane bezpośrednio na państwo³⁵. Wiąże się to bezpośrednio ze wspomnianym wcześniej odejściem od rozumienia państwa jako centralnego celu krytyki politycznej, w szczególności anarchistycznej. Co prawda, jak głosiła część feministek pierwszej fali, „wszystko jest polityczne”, polityka pierwszej osoby przeszła ewolucję, w której anarchizm stylu życia częstokroć bywa pierwszym krokiem do autorewolucji. „Dzisiaj anarchistyczny styl życia musi być rozumiany jako częściowo ciągły z wysiłkami poprzednich radykalnych i utopijnych ruchów, które usiłowały wdrożyć ideały antyautorytaryzmu w praktykę w każdej minucie codziennego życia”³⁶.

³³ S. Newman, *op.cit.*, s. 2.

³⁴ E. Kerl, *op.cit.*

³⁵ S.M. Beuchler, *New Social Movements Theories*, „The Sociological Quarterly” 1995, vol. 36, no. 3, s. 441–464.

³⁶ L. Portwood-Stacer, *Lifestyle Politics and Radical Activism*, Bloomsbury 2013, s. 15.

Co zostało z anarchizmem?

Jedną z kluczowych cech zarówno postanarchizmu, jak i znaczenia anarchizmu dla współczesnych ruchów społecznych, jest rozmywanie się granic znaczeń pojęciowych anarchizmu i jego kategorii. Nowymi anarchistami byli nazywani działacze alterglobalistyczni, a ostatnio także hakerzy z ruchu Anonymous. Jednakże aktywiści tych grup czerpią z doświadczeń anarchizmu fragmentarycznie, kładąc nacisk na praktyki organizacyjne (i tu można zobaczyć wpływ poststrukturalistów, w szczególności Deleuza i Guattariego i ich koncepcji sieci rizomatycznych) i wielopoziomowy opór wobec dominacji. Pojawiają się całkiem uzasadnione pytania, czy wiele grup (jak na przykład alterglobalistów czy autonomistów) można nazywać anarchistycznymi. Jednak patrząc na nie z perspektywy szerszej lewicy, ich pozycjonowanie jako antyautorytarnej i antyhierarchicznej lewicy (w znaczeniu kulturowym i po części ekonomicznym, a przynajmniej krytycznym wobec kapitalizmu) pozwala na uznanie ich za kontynuatorów anarchistycznej tradycji.

W przypadku rozważań o popularnych implikacjach anarchizmu przydatna staje się koncepcja sceny doprecyzowana przez Darcy Leach i Sebastiana Haunsa jako przestrzeni stanowiącej zaplecze ruchów społecznych i będącej dla nich zaplecze materialne, fizyczne miejsca działalności czy przestrzeni, w której rekrutowani są nowi członkowie. Jest to w szczególności istotne dla najnowszych ruchów anarchistycznych (i odnoszących się do anarchizmu), mocno powiązanych z subkulturami i kontrkulturą. Pojęcie sceny opisuje miejsca, gdzie ludzie słuchają muzyki i spotykają inne osoby, które nie należą do upolitycznionej części ruchu – na przykład artystów sprzyjający ruchom. Rozróżnienie ludzi, w szczególności w zakresie przynależności do sceny/ruchu, jest problematyczne do zdefiniowania. Jak stwierdza Leach: „Przejście między członkami podstawowymi i tymi mniej zaangażowanymi jest płynne jak przejście między członkami i nieczłonkami. Ani granice sceny, ani kryteriów członkostwa w niej nie można ustalić z zewnątrz”³⁷, choć przynależność do sceny jest często uzewnętrzniana w specyficznym ubiorze, zachowaniu lub w innych wymiarach stylu życia często będących współczesną wersją anarchizmu.

Środowisko sceny wydaje się uniwersalnym wyróżnieniem z innych obszarów działań społecznych, łączących je z kulturowym anarchizmem³⁸. Ten ostatni termin odnosi się do wzrostu popularności idei anarchistycznych wśród młodzieży w latach 70., w czasach wzrostu popularności muzyki punk. Wiele zespołów było również zaangażowanych politycznie, a ich anarchizm był bardziej skoncentrowany na formach organizacyjnych (równości, horyzontalności, dobrowolnym stowarzyszaniu się) niż krytyce państwa³⁹. Dlatego można określić znaczenie anarchistycznego stylu życia wspominanego wcześniej dla rozwoju postanarchizmu i jego współczesnych emanacji.

³⁷ D.K. Leach, S. Haunss, *Scenes and Social Movements*, „Culture, Social Movements, and Protest” 2008, no. 259.

³⁸ J. Urbański, *Anarchizm – kryzys i transformacja*, „Przegląd Anarchistyczny” 2009, vol. 9, s. 78–111.

³⁹ R. Haworth, *Anarcho-Punk: Radical Experimentations in Informal Learning Spaces*, w: *Youth Culture, Education and Resistance: Subverting the Commercial Ordering of Life*, red. P. In Carr, B. Porfilio, „Sense Publications” 2010.

Podsumowanie

Jeżeli postanarchizm jest poststrukturalną próbą reinterpretacji tradycji i praktyki anarchistycznych, to pop-anarchizm wpisuje się w tę logikę kulturowej dekonstrukcji, skutkując fragmentarycznymi emanacjami często w niespodziewanych miejscach (komiks V jak Vendetta Alana Moore'a, hakerzy z Anonymous, dorobek pisarski Ursuli K. Le Guin, cyberpunk czy nawet rosnąca popularność anarchizmu w szkołach biznesu⁴⁰). Dla wielu ortodoksyjnych krytyków postanarchizm jest wypaczeniem idei anarchistycznej czy wręcz jej zaprzeczeniem. Zredefiniowawszy źródła dominacji w tradycji francuskiego poststrukturalizmu oraz zwiększwszy znaczenie kulturowych źródeł opresji, elementy postanarchizmu zaczęły coraz bardziej przedostawać się do głównego nurtu pod postacią pop-anarchizmu. Wraz z upowszechnianiem się anarchistycznego stylu życia coraz więcej elementów pop-anarchizmu zyskuje na popularności, na przykład nowo powstające spółdzielnie socjalne, systemy wymiany bezpieniężnej czy sprawiedliwy handel. Mają one swoje korzenie w elementach doktryny anarchistycznej, z której uczestnicy wybierają pasujące im elementy. Patrząc na te zmiany z perspektywy ostatnich kilku dekad, można przyjąć, że od wzrostu popularności ruchu alterglobalistycznego (koniec lat 90.) stajemy się świadkami zmiany paradygmatu ideologii anarchistycznej.

Bibliografia

Above and Below: Them, Them, and Us, Brick Anarchist Collective, <http://www.ainfos.ca/03/jun/ainfos00229.html> (25.05.2013).

Alimahomed S., Alimahomed-Wilson J., Protest as Embodied State Practices: An Examination of Hegemonic and Counter-Hegemonic Protest Tactics, <http://www.anarchist-studies.org/node/319> (25.05.2013).

Beuchler S.M., New Social Movements Theories, „The Sociological Quarterly” 1995, vol. 36, no. 3.

Bookchin M., The Spanish Anarchists: The Heroic Years, Oakland 1977.

Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy, red. A. Randal, London 2009.

Elbaum M., Revolution in the Air, London 2002.

Epstein B., Anarchism and the Anti-Globalization Movement, „Monthly Review” 2001, vol. 53, no. 4, <http://monthlyreview.org/2001/09/01/anarchism-and-the-anti-globalization-movement/> (25.05.2013).

Errico M., Further Thoughts on Anarchism and the Labor Movement, <http://www.marxists.org/archive/malatesta/1926/03/syndic3.htm> (25.05.2013).

Filippo R.S., A World in Our Hearts – Eight Years of Writings from the Love and Rage Revolutionary Anarchist Federation, Chico 1996.

⁴⁰ T. Swann, Anarchy in the Business School, <https://www.opendemocracy.net/ourkingdom/thomas-swann/anarchy-in-business-school> (10.12.2014).

- Foucault M., *Discipline and Punish: the Birth of the Prison*, New York 1995.
- Glavin M., *Power, Subjectivity, Resistance: Three Works on Postmodern*, „New Formulation” 2004, no. 2(2), <http://www.newformulation.org/4glavin.htm> (25.05.2013).
- Gordon U., *Anarchism and Political Theory: Contemporary Problems*, praca doktorska na University of Oxford Mansfield College, 2005.
- Graeber D., *Fragments of Anarchist Anthropology*, New York 2004.
- Graeber D., *The New Anarchists*, „New Left Review” 2002, no. 13(6).
- Haworth R., *Anarcho-Punk: Radical Experimentations in Informal Learning Spaces*, w: *Youth Culture, Education and Resistance: Subverting the Commercial Ordering of Life*, red. P. In Carr, B. Porfilio, „Sense Publications” 2010.
- Kerl E., *Contemporary Anarchism*, „International Socialist Review” 2010, issue 72, July–August, <http://www.isreview.org/issues/72/feat-anarchism.shtml> (25.05.2013).
- Leach D.K., Haunss S., *Scenes and Social Movements*, „Culture, Social Movements, and Protest” 2008, no. 259.
- May T., *The Political Philosophy of Poststructuralist Anarchism* University Park 1994.
- Newman S., *From Bakunin to Lacan: Anti-Authoritarianism and the Dislocation of Power*, Lanham 2001.
- Portwood-Stacer L., *Lifestyle Politics and Radical Activism*, Bloomsbury 2013.
- Post Anarchism: A Reader*, red. D. Rousselle Duane, S. Evren, London 2011.
- Romanos E., *Anarchism*, w: *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*, red. D.A. Snow, D. Della Porta, B. Klandermans, D. McAdam, New York 2013.
- Sekura A., *Rewolucyjni mściciele*, Poznań 2013.
- Swann T., *Anarchy in the Business School*, <https://www.opendemocracy.net/our-kingdom/thomas-swann/anarchy-in-business-school> (10.12.2014). *The Organizational Platform of the General Union of Anarchists*, <http://www.nestormakhno.info/english/newplatform/introduction.htm> (25.05.2013). Urbański J., *Anarchizm – kryzys i transformacja*, „Przegląd Anarchistyczny” 2009, vol. 9.

Anarcho-Biblioteka
Dobry pieróg to wywrotowy pieróg

Grzegorz Piotrowski
Od postanarchizmu do pop-anarchizmu
Współczesne interpretacje idei anarchistycznych
wygłoszone w maju 2014, wydane drukiem 2016

<https://www.academia.edu/31124670/>

Studia_z_dziej%C3%B3w_anarchizmu_2_English_summaries_

Praca wygłoszona na drugiej konferencji "Z dziejów anarchizmu", która odbyła się 29-31
maja 2014. Autor jest związany z Södertörns University, Sztokholm, Szwecja

International Centre for Research and Analysis.

pl.anarchistlibraries.net